

Lespakket William Tyndale

Lespakket 6de leerjaar basisschool en 1^e & 2^e jaar middelbaar

Het verhaal van een gedreven priester uit Wales die besloot het Woord van God in gewone mensentaal te vertalen.

Niet iedereen had belang bij het openbaar worden van Gods woord. Zij die de macht hadden, in kerk en staat, lieten alles liever bij het oude... William Tyndale moest verdwijnen... op 6 oktober 1536 werd hij in Vilvoorde op de brandstapel gebracht.

William Tyndale

samengesteld door Karin Versele
en de Museumwerkgroep William Tyndale
te Vilvoorde

DOELSTELLING van het lespakket:

Voor de leerling,

Aan de hand van het levensverhaal van William Tyndale maken we kennis met de bewogen periode in de geschiedenis van Europa die gekenmerkt werd door kritische vragen, een open geest,

Fundamentele veranderingen in economie en politiek en kerk baanden de weg voor de moderne tijd.

De leerling wordt uitgenodigd op levendige wijze kennis te nemen van de kerkgeschiedenis van de 16 de eeuw, met de reformatie als uitgangspunt.

Hij verwerft inzicht in de wijze van bijbel vertalen en overdracht en de rol van de boekdrukkunst daarbij.

Hij verwerft inzicht in de wijze waarop kerk en staat verstrengeld waren door gemeenschappelijke belangen en daarbij de burger vaak niet ontzag. Maar tevens hoe kritische mensen deze gang van zaken kunnen beïnvloeden en bijdragen aan de emancipatie van de mens.

Hij ziet hoe via handelswegen niet alleen materiële goederen maar ook gedachtegoed wordt doorgegeven en hoe toen al 'netwerken' van belang waren.

De leerling wordt uitgedaagd om al deze ontdekkingen te gebruiken bij zijn visie op de wereld van vandaag. Tolerantie, vrijheid van godsdienst en meningsuiting, komen zo in het vizier.

Aan de leerling wordt een stuk kostbaar erfgoed aangeboden onder verschillende vormen, zoals dit lessenspakket, met verwijzingen naar een boek, internetsites, het William Tyndale museum te Vilvoorde, een film en een klankbeeld.

Hoe dit lespakket te gebruiken ?

Dit lespakket is uitgegeven op een Cd, met teksten, illustraties en muziekbestand.

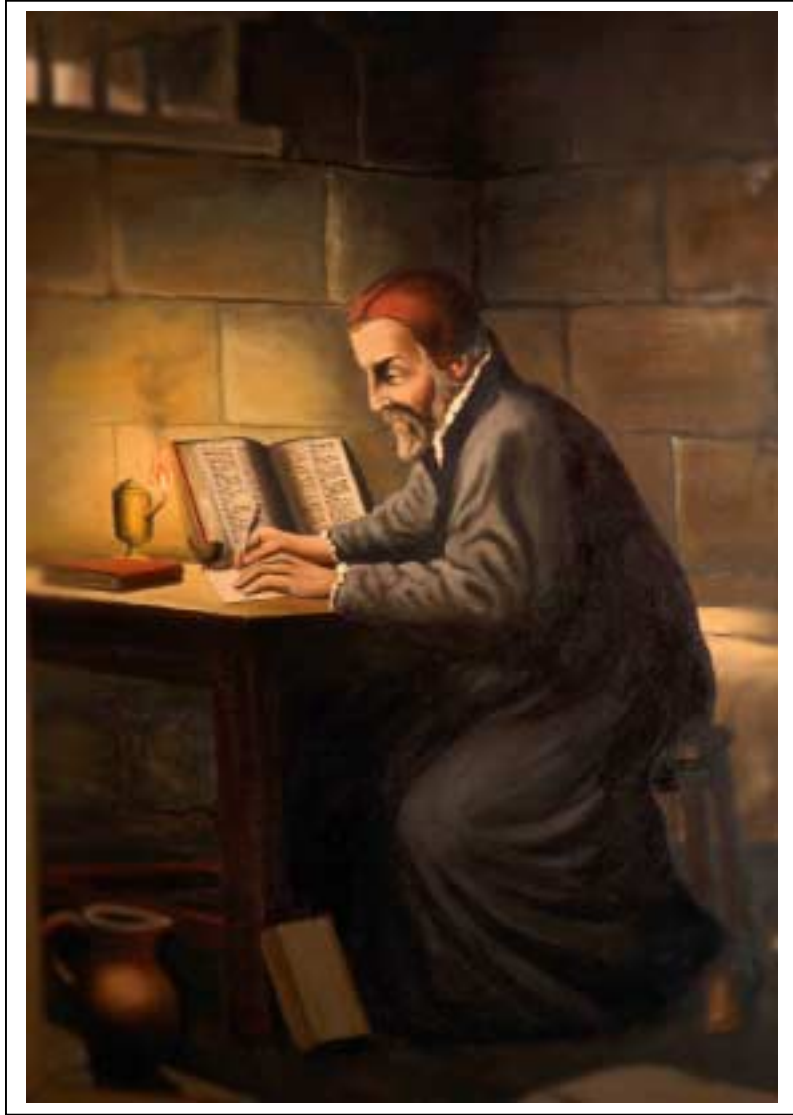
De hoofdlijn wordt gevormd door het uitgebreide levensverhaal van William Tyndale. Dit wordt in een aantal coherente paragrafen opgedeeld en voorzien van illustraties en elf verhelderingen:

1.	Hendrik VIII	(pag 9)
2.	Karel V	(pag 10)
3.	Anglicaanse kerk	(pag 11)
4.	Johannes Calvijn	(pag 13)
5.	Erasmus	(pag 17)
6.	Handel drijven en de Hanzesteden	(pag 18)
7.	Boekdrukkunst	(pag 19)
8.	Een bijzondere vriendschap	(pag 20)
9.	Luther & Tyndale	(pag 21)
10.	Korte geschiedenis van bijbelvertaling	(pag 22-28-29)
11.	Inquisitie	(pag 33)

Dit lespakket wordt afgesloten met een aantal praktische gegevens rond het William Tyndale museum, het William Tyndale monument in Vilvoorde, mogelijkheden tot geleide schoolbezoeken. Een bezoek aan het museum bevelen wij van harte aan. U kunt tijdens het bezoek ingaan op een deelaspect van Tyndales leven of op de historische context. Ook wordt duidelijk welke rol Vilvoorde hier speelde, met onder andere het kasteel dat diende als gevangenis voor andersdenkenden.

Tevens biedt het museum een zaal met educatieve panelen over bijbelvertalen en verschillende interessante bijbeluitgaven.

Deze gegevens vindt u tevens in bijgaande brief.

Willam Tyndale in gevangenschap in het kasteel van Vilvoorde

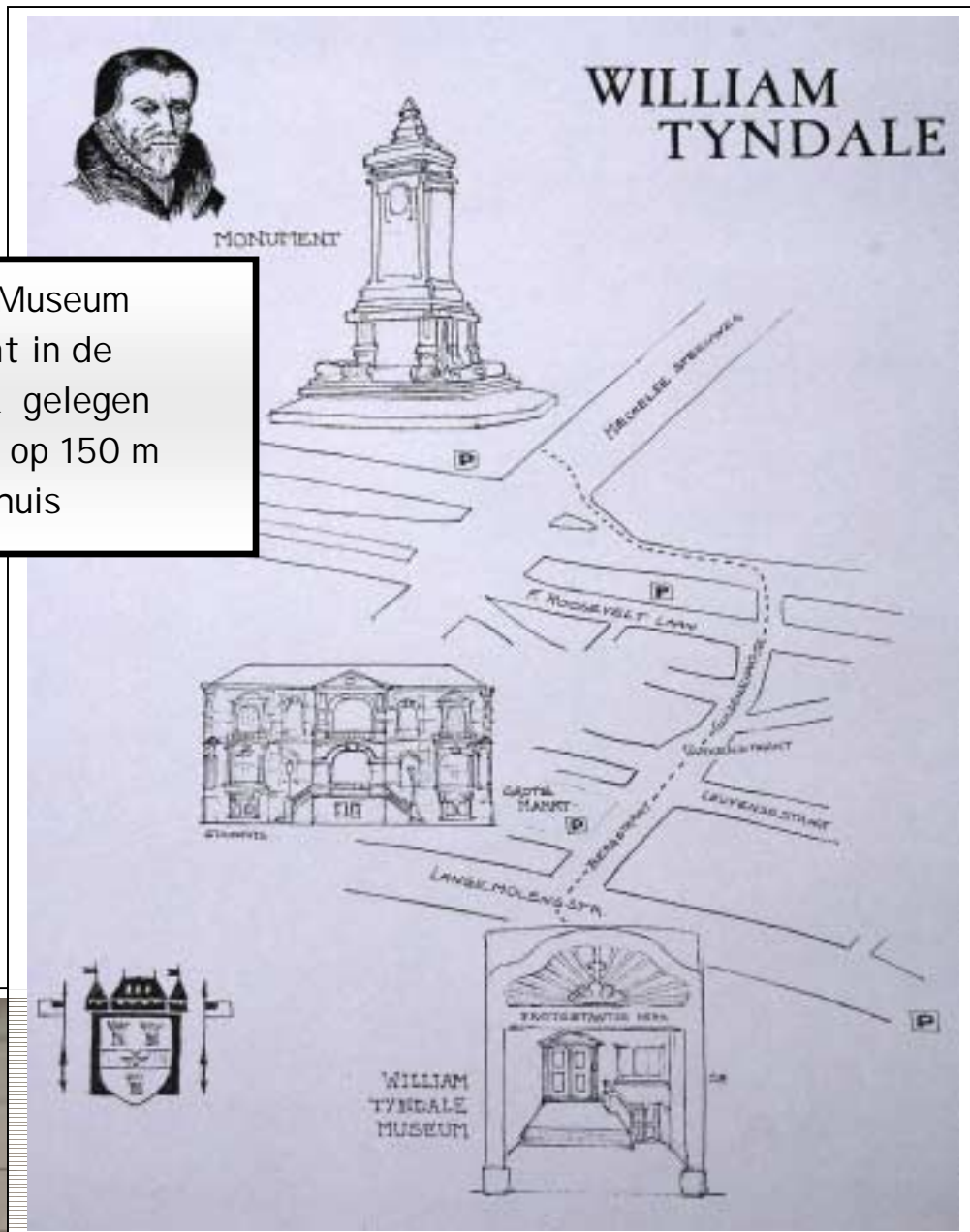
Hoe het museum te bereiken ?

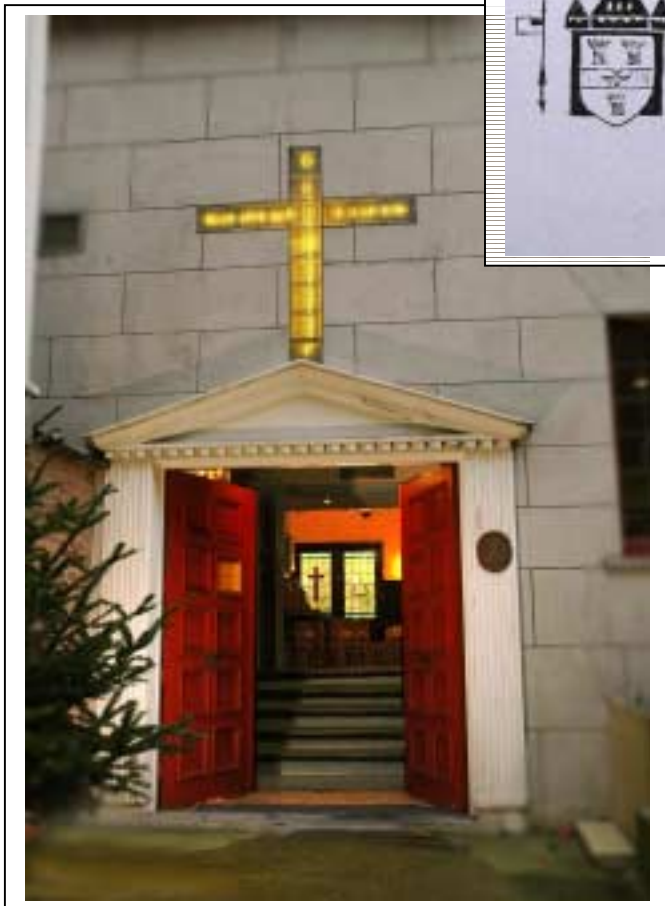
William Tyndale Museum
Lange Molensstraat 58
1800 Vilvoorde

Verantwoordelijke museum:
Johan Vercauteren, tel. 02 251 86 18
Voor klasbezoeken contact opnemen met:
Ds Judith Van Vooren, tel. 02 251 39 45
e-mail: judith.van.vooren@skynet.be

William Tyndale Museum is ondergebracht in de Protestantse kerk gelegen naast de "Kijk Uit" op 150 m van het stadhuis

Schets van de tijd waarin William Tyndale leefde:

Tyndales jeugd valt samen met de tijd waarin de kerk langzaam wegzinkt in het moeras van hebzucht, onwetendheid en bijgeloof.

De paus, hoogste gezagsdrager van het rooms -katholieke geloof, heeft zijn wereldlijke macht van jaar op jaar uitgebreid zodat de drie invloedrijke heersers uit de 16de eeuw (Karel V, Frans I en Hendrik VIII) er rekening mee moeten houden.

De hogere geestelijkheid, abdijen en kloosters vergaren enorme rijkdommen en krijgen uitgestrekte landerijen in hun bezit.

De onkuisheid van de geestelijkheid neemt toe. De gewone man verliest alle eerbied voor het kerkelijk gezag, ofschoon de ritens en plechtigheden in aantal blijven toenemen.

Er zijn missen bij de vleet, de heiligenverering kent een ongewone bloei, overal worden schrijnen en relikwieën aanbeden, opbloei van de bedevaarten.

Maquette van het kasteel van Vilvoorde

De politieke worsteling:

De strijd tussen het Hervormde en het Roomse geloof werd onvermijdelijk ook een worsteling om politieke macht, waarin dus het geloofsmotief voortdurend met andere, dynastieke en politieke beweegredenen gepaard ging. In Engeland kwam de Hervorming langs een heel eigenaardige weg tot stand. Koning Hendrik VIII (1509-1547) had liefde opgevat voor zijn hofdame Anna Boleyn, en wildedaarom zijn huwelijk met Catarina van Aragon ontbonden zien. Toen de paus weigerde, stelde de koning de Engelse Kerk onder zijn eigen leiding en erkende de paus nog slechts als de bisschop van Rome. Het huwelijk van de koning werd ontbonden. De kloosters werden opgeheven en de kloostergoederen kwamen aan de staat. Na aanvankelijke aarzeling handhaafde Hendrik VIII de oude leringen en gebruiken, maar onder Edward VI (1547-1553) werd de Mis vervangen door de Avondmaalsviering in Lutherse zin. De Anglicaanse Kerk zweeft tussen het reformatorische en het

Achtergrondinformatie :

HENDRIK VIII (Greenwich 1491 - Westminster 1547)

Tyndale's activiteiten om de bijbel in het Engels te vertalen zijn vooralsnog geen reden voor Hendrik om rechtstreeks in te grijpen. Dat laat hij over aan zijn kanselier kardinaal Wolsey die enkele lutheranen laat veroordelen. Ook Tyndale wordt door Wolsey's spionnen opgespoord maar niet gevonden. Tyndale neemt het zekere voor het onzekere en vlucht naar de Nederlanden en naar Duistland. Ook in onze streken blijft het gevaar voor aanhouding bestaan. Gelukkig heeft Hendrik andere zorgen aan zijn hoofd. Zijn vrouw Catharina van Aragon had hem een zoon Henry geschonken die echter na zes weken overleed. Het volgende kind was een meisje, Mary. Nadien volgde het ene miskraam na het andere. Het zat hem vreselijk dwars dat hij geen mannelijke troonopvolger zou hebben. Dit was voldoende om zijn huwelijk met Catharina te ontbinden, temeer omdat hij verliefd was op de hofdame Anna Boleyn. Ondanks het protest van de katholieke kerk zette hij zijn wil door. Wie met hem niet akkoord ging werd opgesloten en in het ergste geval onthoofd.

Hendrik verkeerde in de waan dat Tyndale, een lutheraan zijnde, zou instemmen met de echtscheiding. Hij gaf zijn nieuwe kanselier Thomas Cromwell de opdracht om Tyndale in Antwerpen op te zoeken en hem te overtuigen om naar Engeland terug te komen. Tyndale weigerde telkens weer. Genadeloos en geniepig werd de jacht op hem weer ingezet.

katholieke kerktipe.

Het levensverhaal van William Tyndale:

Jeugdijaren 1494-1515

William Tyndale is geboren in 1494 in het graafschap Gloucestershire, op de grens van Engeland en Wales. Hij brengt een zorgeloze jeugd door in het dorpje Slymbridge. Zijn familie behoort tot de welvarende middenstad. Zijn vader heeft wegens zijn moedig gedrag in de Rozenoorlog een landgoed als beloning gekregen. Tyndale volgt de lagere school bij de kapelaan die traditiegetrouw in elk klein dorp de opvoeding van de jeugd behartigde. Al gauw blijkt dat de jonge William grote aanleg heeft voor talen. In de vakantie helpt hij op het landgoed. Door de sterke verhalen van de hoeveknechten raakt de jonge William in de ban van John Wycliffe en zijn boetepredikers. Die propageren in heel Engeland, met succes, de nieuwe denkbeelden over leven in eenvoud en armoede als tegenstelling van de op politieke macht en op rijkdom beluste geestelijkheid. In 1401 echter kondigt Hendrik IV een statuut tegen de beweging van Wycliffe af. Als gevolg daarvan sterven vele aanhangers op de brandstapel. In het graafschap Gloucester ziet William hoe het met de kerk steeds slechter gaat.

Achtergrondinformatie :

KAREL V (Gent 1500 - San Yuste 1558)

In 1529 vaardigde hij een edict uit waarbij het verboden is lutherse boeken en geschriften in zijn bezit te hebben. Kettens worden onthoofd of levend begraven. Onder zijn bewind wordt het kasteel te Vilvoorde staatsgevangenis, waar belangrijke aanhangers van het nieuwe geloof zoals Tyndale worden opgesloten. Bij Karels tante Margaretha van Oostenrijk en later Karels zuster Maria van Hongarije, beide landvoogdessen van de Nederlanden, waren reeds vanuit de Engelse regering arrestatiebevelen toegekomen, maar Karel wenste daarop niet te reageren. Hij was de mening toegedaan dat Tyndale in Engeland vervolgd werd omwille van zijn afwijzend standpunt in verband met Hendrik VIII's echtscheiding.

Tijdens Tyndale's proces in Vilvoorde zal Karel V echter geen stappen ondernemen om de Engelse priester van de dood te redden.

Niet alle beoefenaars van de katholieke eredienst echter zijn corrupt. William heeft het geluk te worden opgeleid door rechtschape en ervaren priesters. William Tyndale wordt ingeschreven in de Magdalen Grammar School. Hij ontpopt zich als een ijverige en ernstige leerling met een grote voorliefde voor de talen. Op 4 juli 1512 behaalt hij het baccalaureaat en gaat over naar de eigenlijke universiteit. Op 2 juli 1515 behaalt hij het diploma 'Magister Artium'. Tijdens de daaropvolgende vakantie spreekt hij het verlangen uit om priester te worden.

Achtergrondinformatie : De Anglicaanse kerk

"Anglicaans" betekent eigenlijk Engels", maar inmiddels bestaat de Anglicaanse kerk over de hele wereld. Dat komt omdat Engelse missionarissen het geloof elders in de wereld verspreidden en ook via de Engelse kolonies kwamen mensen met het Anglicaanse geloofsgoed in aanraking.

In oorsprong had de Anglicaanse kerk een hechte band met de Rooms katholieke kerk, alhoewel er steeds een eigen accent werd gelegd. Het breekpunt ontstond in 1534 toen het Engelse parlement een wet aannam die de koning van Engeland erkende als het 'enige opperhoofd op aarde van de kerk van Engeland, genaamd 'Anglicana Ecclesia'.

De paus werd voortaan alleen nog 'bisschop van Rome ' genoemd en hij had geen gezag meer over Engeland. Aanleiding voor dit conflict waren de huwelijksperikelen van de koning van Engeland Hendrik VIII. Hij wilde scheiden van zijn Catharina van Aragon, een tante van Karel V , om daarna te hertrouwen met Anna Boleyn. Maar de paus wilde geen goedkeuring geven. Cranmer de aartsbisschop van Canterbury verklaarde het huwelijk met Catharina toch ongeldig en dat met Anna Boleyn, dat in 1533 intussen gesloten was, als wettig. De paus veroordeelde deze wijze van handelen met als gevolg dus dat Hendrik VIII, als koning van Engeland, tot hoofd van de Anglikaanse Kerk werd benoemd.

Het conflict met Rome betrof in oorsprong enkel de organisatie. Inhoudelijk bleef bijvoorbeeld ook de Anglicaanse kerk strijden tegen het nieuwe gedachtegoed van mensen als William Tyndale. De dingen veranderden met de komst van Eduard VI (1547 - 1553), zoon en troonopvolger van Hendrik VIII. Cranmer die al langer sympathie had voor de nieuwe ideeën van de Hervormers maakte gebruik van het pro-protestantse klimaat dat was ontstaan, om een aantal inhoudelijke veranderingen in de eredienst aan te brengen.

Een kritische student theologie 1515-1522

Hij keert terug naar Oxford en begint theologie te studeren. Van in het begin voelt hij aan dat de theologie, zoals die in Oxford onderwezen wordt, op een schaamteloze manier wordt misbruikt. De Heilige Schrift wordt bestudeerd, niet om aan Gods Woord een voorbeeld te nemen, maar om materiaal voor theologische disputen te verzamelen (vb. hoeveel engelen kunnen er op de punt van een naald zitten?) Tyndale schrijft over zijn verblijf aan de universiteit het volgende:

'Bij aankomst wordt men bezworen dat men de universiteit niet ten schande zal maken, wat men er ook ziet; en als men zijn eerste examens aflegt, wordt geëist dat men geen meningen zal aanhangen die door de kerk veroordeeld zijn; maar wat dat voor meningen zijn komt men niet te weten. En dan, als men uiteindelijk toegelaten wordt om godgeleerdheid te studeren, blijft men in het ijle rondzweven zonder tot de kern van de zaak te komen. Men blijft redetwisten over holle frasen en lege begrippen, die zomin iets te maken hebben met ons zieleheil als met de genezing van een stevige verkoudheid. Wat de goedkeuring van de bisschop niet wegdraagt, mag in het openbaar niet verkondigd worden.'

Ondanks deze kritiek blijft hij met evenveel inzet de colleges volgen en neemt actief deel aan gespreksavonden en bijbellezingen. Eind 1517 wordt hij priester gewijd. Hij blijft in Oxford om er de colleges van bijbelstudie te volgen. Alles wijst er op dat Tyndale op weg is om een eminent godgeleerde te worden. Maar dan doen zich op nog geen half jaar tijd twee gebeurtenissen voor die zijn leven een andere richting zullen geven.

1. Op 31 oktober 1517 spijkert de Augustijnermonnik en doctor in de theologie Maarten Luther, zijn 95 stellingen tegen de aflaat op de deuren van de slotkerk te Wittenburg.

Hiermee protesteert hij tegen de aflathandel die paus Leo X over heel Europa organiseerde. De berichten hieromtrent die Oxford bereiken zijn fragmentarisch (afkomstig van reizigers en kooplieden). De universitaire overheid besteedt in het

geheel geen aandacht aan deze berichten. Maar bij sommige professoren en studenten groeit niettemin belangstelling voor de beweging die Luther op gang heeft gebracht.

2. De tweede gebeurtenis is de escalatie van de gespannen verhouding tussen de in Oxford werkende voorstanders van de studie van de Griekse geschriften en de conservatieven die het Latijn nog steeds bleven beschouwen als de voertaal van het kerkelijk bestel.

Achtergrondinformatie :

Johannes CALVIJN (1509 - 1564)

Frans kerkhervormer die vooral werkzaam was in zijn geboorteland en in Zwitserland. Op 28-jarige leeftijd publiceerde hij zijn " Institutio Christianae Religionis " wat betekent : De Instelling van de Christelijke Leer. Hierin werd de protestantse gedachte op systematische wijze uitgewerkt: terugkeer tot het strikte godsgeloof, gebeden, sacramenten en prediking in de volkstaal, afschaffing van alle sacramenten die niet op de bijbel waren gegrondvest en leven volgens de Bijbelse wet. Hij maakte Genève tot het centrum van de gereformeerde kerk. Calvijn wordt beschouwd als tegenpool van de Wederdopers. Deze geloofden in de wederkomst van Christus die de goddelozen zou verdelgen. Hun beruchte leider was Thomas Müntzer, hij had vele volgelingen bij de boeren, kleine ambachtslieden en dagloners. Calvijn was voorstander van de afschaffing van privé-bezit, wat door de Wederdopers wel werd voorgestaan. Hij gedoogde zelfs het afsluiten van leningen met een rente van niet meer dan 5% om de gegoede middenklasse niet te ontstemmen.

De reden waarom het conservatieve gezag het Grieks schuwde lag voor de hand.

Toen in 1453 Constantinopel – meer dan 1000 jaar een christelijk bolwerk in het Oosten- in Turkse handel viel, vluchtten vele Griekse geleerden naar Europa.

Zij brachten de erfenis van de klassieke Oudheid mee en Griekse boeken. De Europeanen konden voor het eerst het nieuwe testament in het oorspronkelijke Grieks gaan bestuderen

Toen ze dit deden vielen ze van de ene verrassing in de andere.

Voortdurend stuitten ze op tegenstrijdigheden tussen de oorspronkelijke Griekse teksten en de Latijnse Vulgaat van kerkvader Hieronymus.

In oktober 1518, bij de start van het nieuwe academiejaar, worden Tyndale en een paar collega's verweten dat ze de zijde zouden hebben gekozen van de 'Grieksen'. Wanneer twee weerspannige studenten worden ontslagen en de bisschop van Lincoln een ketterjacht beveelt, besluit Tyndale Oxford te verlaten en in Cambridge te gaan studeren.

Verftekening van de universiteit te Oxford

De universiteit van Cambridge biedt inderdaad meer mogelijkheden voor Tyndale. Hij blijft de studies ernstig aanpakken en weldra behoort hij tot de meest deskundige beoefenaars van de vakken bijbelstudie, Latijn en Grieks. Hij wordt dan ook aangespoord om in Cambridge een academische graad in de theologie te behalen. Maar Tyndale weigert..

Zijn afkeer voor de onderwijsmethodes op de universiteit zijn daar niet vreemd aan. Bovendien bewondert hij de standvastigheid van Luther in zijn standpunt dat mensen van hun zonden worden bevrijd door het geloof en niet door het kopen van aflaten.

Naast Tyndale zijn er nog anderen die zich in de standvastigheid van Luther verheugen en zij gaan tot de vaste vriendenkring van Tyndale behoren.

Tyndales vertrek uit Cambridge wordt verhaast door twee gebeurtenissen: In 1520 wordt Luther door paus Leo X in de ban geslagen Cambridge krijgt bezoek van kardinaal Thomas Wolsey die met de grootst mogelijke pracht en praal wordt

Het William Tyndale monument te Vilvoorde
gelegen in het gelijknamige
William Tyndale park

ontvangen door de universitaire overheid.

Na afloop van de pralerige ceremonie schreeuwt Tyndale de aanwezigen toe dat deze rijkdom niet in overeenstemming is met wat Paulus in zijn brieven over de levenswijze van de bisschoppen heeft geschreven.

Na dit incident voelt Tyndale dat hij bespied wordt. In 1522 verlaat hij Cambridge en gaat in op het verzoek van Sir John Walsh om als voogd van diens kinderen bij hem in te wonen.

Eerste dreiging vanwege de kerk en eerste plannen voor Engelse bijbelvertaling

Tyndale wordt door de familie Walsh met enthousiasme ontvangen. Hij heeft er een dubbele opdracht: secretaris van Sir John en hij zorgt voor het onderricht van de kinderen. In zijn vrije tijd leest en bestudeert hij passages uit de bijbel die hem bij-

zonder aanspreken omdat hij ze kan gebruiken in zijn preken. Twee keer per maand preekt hij op het groot plein voor het Augustijnenklooster in Bristol.

Op hetzelfde ogenblik dat Tyndale geheel opgaat in het succes van zijn bijbelpreken in Bristol, werkt Luther aan de Duitse vertaling van het Nieuwe Testament op basis' van Erasmus' Griekse vertaling. Luther zit ondergedoken in de Wartburg omdat hij vogelvrij verklaard is. Op Little Sodbury Manor, het huis van de familie Walsh, blijft alles naar Tyndales wens verlopen. Op een avond wordt Tyndale uitgenodigd door Sir John voor een avondmaal in aanwezigheid van enkele hooggeplaatste geestelijken.

Tyndale, die aanvankelijk alleen luistert naar het gesprek van de geestelijken, mengt zich in het gesprek wanneer Sir John het heeft over het gebrek aan vertrouwen dat de gewone man heeft in de geestelijke overheid.

Tyndale beschuldigt priesters en bisschoppen ervan dat zij een leven leiden dat totaal in tegenspraak is met de Heilige Schrift. Bovendien pleit hij ervoor dat iedereen in staat moet zijn het Evangelie en de brieven van Paulus te lezen en dat deze in alle talen van de christelijke wereld vertaald zouden moeten worden.

Sir John is voor de ideeën van Tyndale gewonnen maar de drie geestelijken maken een akte van beschuldiging op tegen William Tyndale op grond van lasterlijke uitspraken en ketterij.

Tyndale wordt gedagvaard maar krijgt tot zijn grote verbazing slechts een ernstige vermaning. Tyndale beseft dat hij een beslissing moet nemen. Ofwel geeft hij aan de overheid toe, ofwel kiest hij de weg naar het onbekende en zet hij alles, zelfs zijn leven, op het spel.

Op een avond krijgt Tyndale bezoek van een koopman die hem vraagt een Engelse vertaling van het Marcus-evangelie te bezorgen. De dag daarop ontvangt hij een brief van een oude kennis die hem aanmoedigt om de Bijbel op een open en vrijmoedige manier te blijven interpreteren.

Desiderius Erasmus . 1469 - 1536

Voor Tyndale is de situatie nu duidelijk. Er ligt een brede kloof tussen de godsdienstbeleving in zijn tijd en die van het Nieuwe Testament. Overal in Engeland bestaat er een levendige belangstelling voor de bijbel. De enige manier om de ogen van het volk te openen voor de wantoestanden en misbruiken in de kerk, is het een Bijbel te geven in zijn eigen taal.

Achtergrondinformatie :

DESIDERIUS ERASMUS

Rotterdam 1469 - Basel 1536

Een van de belangrijkste humanisten van zijn tijd. Hij wilde de kerk hervormen door de mensen op te voeden in de geest van de christelijke en klassieke werken uit het verleden.

In zijn meest geprezen werk "Lof der Zotheid" stelde hij de zwakheden van theologen en geestelijken aan de kaak.

In 1516 verscheen van hem de Griekse vertaling van het Nieuw Testament. Nadien kwam er ook een Latijnse vertaling, een verfijning van de Latijnse Vulgata.

Luther en Tyndale gebruikten ze als basis voor hun vertalingen, respectievelijk in het Duits en het Engels.

Erasmus voelde aan dat de kerk moest hervormd worden: hij hekelde scherp de schandalen waarbij alle geledingen van de kerkelijke hiërarchie het moesten ontgelden. "Zij beginnen met boeken te verbranden en zullen eindigen met mensen te verbranden". Maar het bleef bij woorden, Erasmus was te minzaam en te hoffelijk. Bovendien had hij geen goede gezondheid. Uiteindelijk bleef hij in het conflict met de kerk aan de kant staan. Hij sympathiseerde met Luther en Tyndale, maar het martelaarschap was niet voor hem weggelegd.

Zo rijpt in het brein van de 28-jarige Tyndale het plan om de Bijbel in het Engels te vertalen.

Maar waar kan hij aan dit werk beginnen?

In Sodbury is hij niet meer veilig. In feite kan hij nergens in Engeland terecht omdat in 1408 een wet gestemd was die verbodde de Bijbel te vertalen.

Uiteindelijk besluit hij naar Londen te vertrekken om zijn plan voor te leggen aan de nieuwe bisschop daar, Cuthbert Tonstall.

Van hem weet Tyndale dat hij een beschermheer is van de wetenschappen, liberale ideeën heeft, gunsteling van de koning is en geprezen

wordt door Erasmus.

Begin augustus 1523 zoekt Tyndale Sir Henry Guilford op en verzoekt hem om een audiëntie te krijgen bij bisschop Tonstall.

Na lang wachten krijgt hij zijn audiëntie en vraagt hij Tonstall de toelating om de Bijbel in het Engels te vertalen. Bisschop Tonstall reageert afwijzend.

Dit is te begrijpen want geen enkele bisschop die carrière wil maken in Londen en elders, kan zich veroorloven beschermheer te spelen voor een zaak die als ketterij wordt bestempeld.

Achtergrondinformatie :

DE HANZE

Naast de intellectuele revolutie teweeggebracht door de uitvinding van de boekdrukkunst, kon William Tyndale op internationaal vlak doorbreken dankzij de hoge vlucht van de wol- en lakennijverheid in Engeland. Zo ontstond een vermogende middenklasse van kooplieden die dermate genoten van financiële onafhankelijkheid dat zij zich konden veroorloven contacten te zoeken met de denkbeelden van de nieuwe religie. Tyndale kende deze kooplieden die commerciële betrekkingen onderhielden met de Hanze, een verbond van steden in het overwegend protestantse Noord-Duitsland (Bremen, Lübeck, Hamburg) die in 1210 een handelsunie hadden gesloten. Van de Engelse regering mocht de Hanze een terrein langs de Theems in gebruik nemen waar de uit het Noorden meegebrachte goederen konden uitgesteld worden zoals onder andere :Zweeds ijzer, Baltisch graan, Russische pelzen... Voor de terugreis werden de buikige Hanzekoggen geladen met Engelse wol en Vlaams laken. De door Tyndale in Duitsland vertaalde bijbels werden tussen de goederen als smokkelwaar vervoerd en bereikten tenslotte het Engelse binnenland.

Ofschoon Tonstall zijn medewerking aan de bijbelvertaling heeft geweigerd, zorgt hij er wel voor dat Tyndale in Londen werk vindt. Twee keer in de week mag hij preken in de kerk St. Dunstan- in - the- West. Op een avond na de preek wordt hij aangesproken door Humphrey Monmouth, een koopman. Deze biedt Tyndale een kamer in zijn huis aan waar hij ongestoord kan werken. Tyndale neemt het voorstel aan.

De verschillende reizen van de bijbelvertaler doorheen Europa

Achtergrondinformatie :

BOEKDRUKKUNST

Twee uitvindingen hebben het aanschijn van de Westerse wereld veranderd: die van het buskruit en die van de drukpers.

In 1440 perfectioneerden Gutenberg en anderen in Mainz de drukpers waarbij losse letters werden gebruikt. Voordien gebeurde de verspreiding van geschriften voornamelijk door middel van kopiëren, vooral door de monniken in de kloosters of van houten platen waarin een volledige tekst werd uitgesneden.

Gutenberg gebruikte in lood gegoten losse letters die telkens opnieuw door de "letterzetter" tot meerdere teksten konden verwerkt worden. Zonder de drukpers, "Gods nieuwste en beste werk om de ware godsdienst te verspreiden", zouden noch Luthers arbeid, noch de Reformatie zo een vlucht hebben genomen.

Achtergrondinformatie :

THOMAS POYNTZ EEN VOORBEELD VAN VRIENDSCHAP EN ONTHECHTING

Thomas Poyntz verneemt dat William Tyndale in Antwerpen is gearresteerd. Hij zal er alles aan doen om zijn vriend uit de klauwen van de Inquisitie te redden.

Eerst volgt hij de diplomatieke weg: in een brief aan zijn broer John vraagt hij tussen te komen bij kanselier Cromwell. Deze laat kostbare tijd voorbijgaan, omdat hij te kampen heeft met binnenlandse problemen.

De acties van Thomas vallen niet in goede aarde bij de bewindslieden in de Nederlanden: hij wordt aangehouden wegens ketterij. In de gevangenis verneemt hij dat Tyndale de doodstraf zal krijgen. In een ultieme poging om zijn vriend te redden, ontsnapt hij uit de gevangenis, vlucht via Mechelen naar de Schelde, waar hij door een bevriend visser naar Antwerpen wordt gebracht.

Daar wacht hem een ontgoocheling: zijn loopbaan als zakenman in Antwerpen eindigt op een brutale wijze, zijn vrouw en kinderen hebben hem verlaten, zijn vroegere collega's wensen hem liever niet te helpen. Ten einde raad reist hij naar Engeland waar hij zijn intrek neemt bij zijn broer John. Hij blijft arm tot zijn dood, maar zijn nobele daad van naastenliefde is vereeuwigd in de woorden die op zijn grafsteen in de kerk van North Ockenden gebeiteld staan:

“Voor trouwe dienst aan zijne Majesteit en voor de verspreiding van de evangelische waarheid.

In deze kapel rust hij in de eeuwige vrede van de Heer, 1562”

Het verblijf bij de Londense koopman brengt Tyndale veel voordeel op. Hij ontmoet er kooplieden uit de Duitse Hanzesteden en handelaars uit de havens van de Middellandse Zee. Van hen verneemt hij dat de Duitse vorstendommen een goede

Achtergrondinformatie :

Luther en Tyndale overeenkomsten & verschillen

Tussen beide geestelijken bestaan er overeenkomsten en verschillen.

Overeenkomsten

- *De vier Evangelien maken het opperste gezag uit, de hoeksteen van het geloof.*
- *Beiden vonden een veilig onderkomen om te werken aan de vertaling van de Bijbel. De Duitse keurvorst Frederik deWijze hield Luther "gevangen" in de Wartburg. De invloedrijke familie Emersen verleende Tyndale onderdak in Hamburg. In Antwerpen kon Tyndale rekenen op de steun van de Engelse kooplieden.*
- *Beiden vertaalden het Nieuwe Testament respectievelijk in het Duits en Engels en droegen bij tot de verspreiding en verrijking van hun moedertaal.*

Verschillen

- *Luther bewerkstelligde de splitsing van het Duitse rijksgedebied in een protestants Noorden en een katholiek Zuiden.*
- *Tyndale kon het lutheranisme niet uit de schaduw van de Anglicaanse kerk halen.*
- *Luther bleef tot het einde van zijn leven een vrij en gewaardeerd burger. Hij stierf tijdens een reis in zijn geboorteplaats Eisleben.*
- *Tyndale werd op het einde van zijn leven geconfronteerd met verraad, vereenzaming, vernederingen tot hij uiteindelijk gewurgd en verbrand werd.*

voedingsbodern zijn voor het protestantisme. Hij besluit naar Duitsland te vertrekken. Monmouth en zijn vrienden geven hem geld. In april 1524 zeilt Tyndale naar het vasteland. Iets meer dan 4 jaar later, op 19 mei 1528, wordt Monmouth gearresteerd en beschuldigd van Lutheranisme. Eén van de belangrijkste artikelen van inbeschuldigingstelling was 'het moreel en financieel steunen van de losgeslagen priester uit Wales, William Tyndale'. Uiteindelijk werd Monmouth vrijgesproken maar hij moest de nieuwe leer afzweren.

Na een voorspoedige reis bereikt Tyndale Hamburg. Hij krijgt onderdak bij de familie von Emersen. De zoon van von Emersen, Mathias, raadt Tyndale aan hem te vergezellen naar Wittenberg, het toevluchtsoord voor politieke bannelingen en aanhangers van het nieuwe geloof.

Ze vertrekken op 9 mei 1523. Op 27 mei laat Tyndale zich in de universiteit van Wittenberg inschrijven. Daar kan hij alle boeken raadplegen die hij maar wil. Hij gebruikt als basis voor zijn vertaling de Griekse tekst van Erasmus. Ook neemt hij zijn toevlucht tot een uitgave in het volkslatijn, de Latijnse vertaling en notities van Erasmus en de Duitse vertaling waarvan reeds een derde uitgave verschenen is. In april 1525 is Tyndale zijn Engelse vertaling klaar. In juni 1525 zijn Tyndale en William Roye, een monnik die beweert dat hij Engeland heeft moeten verlaten omdat

Achtergrondinformatie :

KORTE GESCHIEDENIS VAN DE BIJBELVERTALING

1. Het Hebreeuws en Grieks

Oorspronkelijk werd de Bijbel in het Hebreeuws (Oude Testament) en Grieks (Nieuwe Testament) geschreven. Het Nieuwe Testament werd geschreven in het alledaagse Grieks en niet in het klassieke Grieks van de geleerden. De Bijbel moet immers leesbaar zijn voor alle mensen, zodat zij de boodschap kunnen verstaan in woorden die hen aanspreken.

2. De middeleeuwen

In de Middeleeuwen was er maar één Bijbelvertaling in gebruik: de Vulgaat, de Bijbel in het Latijn, zoals die gebruikt werd door de geestelijkheid. Vulgaat wil zeggen: gewoon, van het volk. Toen Rome aan de macht kwam klopte dit ook. Maar later werd Latijn niet meer gesproken door de gewone mensen, maar alleen door wetenschappers en priesters.

het er voor hem niet veilig was, aanwezig op het huwelijk van Maarten Luther met Catharina von Bora. Na de plechtigheid ontmoeten ze toevallig een kennis van de universiteit aan wie ze hun voornemen bekend maken om Tyndales vertaling te gaan drukken. Uiteindelijk valt de keuze op Keulen om aan dit werk te beginnen.

Op 25 augustus komen Tyndale en Roye in Keulen aan en krijgen het adres van een ervaren drukker: Peter Quentel. Deze is bereid om 3000 exemplaren van Tyndales vertaling te drukken.

Een stom toeval echter stuurt hun plannen in de war.

Twee dagen na het bezoek van Tyndale en Roye aan Peter Quentel, komt Johann Dobneck- alias Cochlaeus- een berucht ketterjager bij Quentel aankloppen.

Hij vangt er flarden van een gesprek op van twee drukkersgasten.

Hij ontbiedt de twee een krijgt ze aan het praten, nadat hij ze rijkelijk met warme wijn heeft volgegoten.

Zij vertellen over de 3000 exemplaren van de Engelse vertaling die klaar liggen om verscheept te worden naar Engeland, verstopt tussen onschuldige koopwaar.

Cochlaeus spoedt zich naar Hermann Rinck, senator van Keulen en goed bevriend met de Engelse koning en Karel V.

Deze wil de echtheid van Cochlaeus verhaal nagaan en stuurt een medewerker naar Quentel.

Deze neemt als bewijsstuk een gedrukt exemplaar mee van Tyndales voorwoord tot het

vertaalde Nieuwe Testament. Maar toevallig komen ook Tyndale en Roye bij Quentel en zij vertrouwen deze geheimzinnige bezoeker niet.

Zonder de avond af te wachten laden ze de 3000 bijbels op een kar en reizen ermee naar Worms.

De stad Worms staat volledig aan de kant van Luther. Tyndale en Roye kunnen zich vrij bewegen en vinden een drukker, Peter Schoeffer, die een nieuwe druk van Tyndales vertaling begint.

De onafgewerkte Keulse exemplaren kan Schoeffer niet voltooien omdat hij hetzelfde lettertype niet heeft.

Begin maart 1526 liggen er 5000 bijbels klaar die zonder moeilijkheden naar Engeland

verscheept worden en daar met succes worden verkocht.

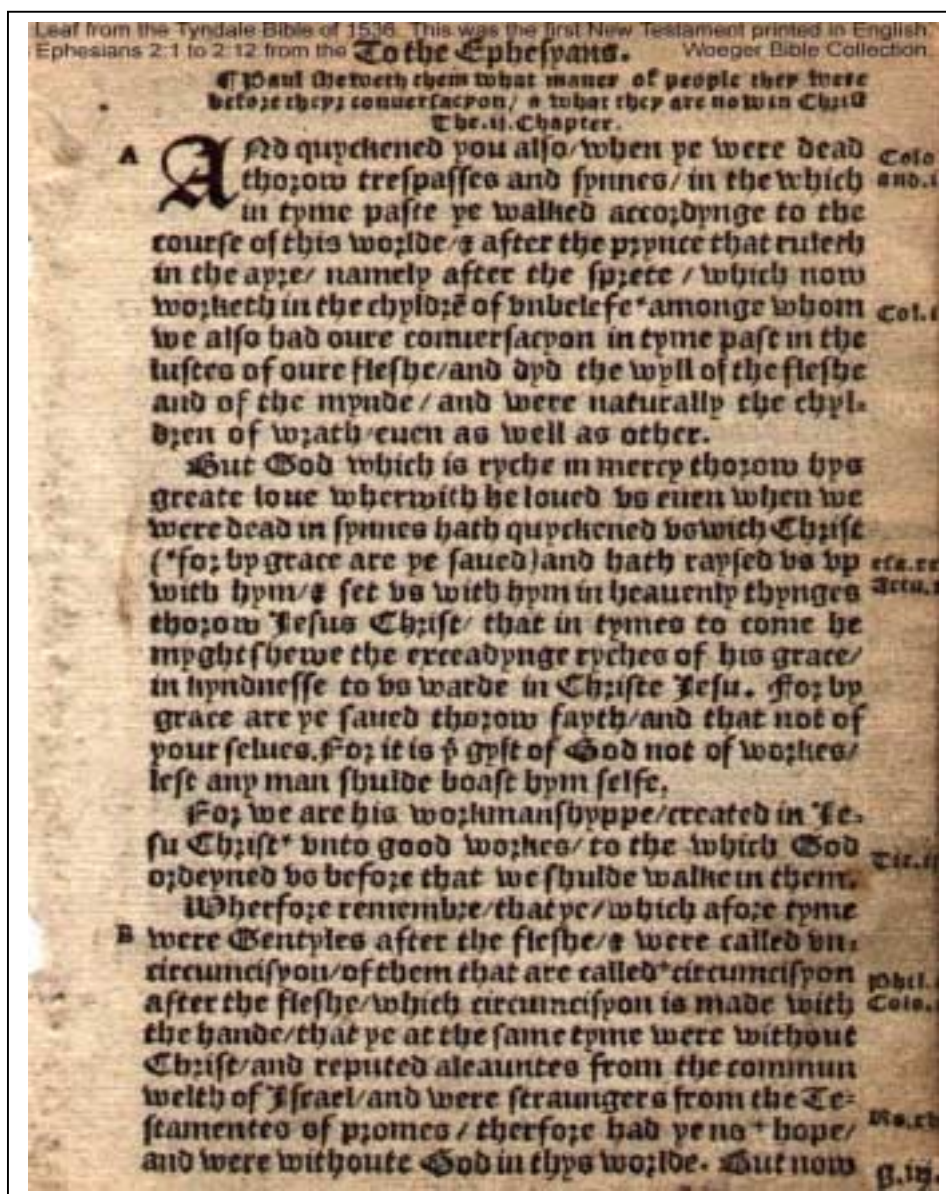
Griekse tekst op papyrus

In Worms heeft Tyndale het druk met het toezicht op het letterzetten en het transport van de bijbels. Er komen steeds meer meningsverschillen met Roye o.a. over de te volgen verzendingsroutes. Uiteindelijk vertrekt Roye naar Straatsburg. In Engeland wordt Tyndales bijbel door de gewone man gretig gekocht. De armsten leggen hun geld bijeen om zich een exemplaar te kunnen aanschaffen. Een reactie van de kerk blijft dan ook niet uit. Eind augustus 1526 komt er een bischoppenconclaf bijeen met als enige agendapunt: de bestrijding van het Lutheranisme in Engeland. Bisschop Tonstall roept alle boekenverkopers van Londen samen en verbiedt de verkoop van Engelse bijbels. Verdachte boeken worden in beslag genomen en verbrand. Ondertussen publiceert Tyndale bij Schoeffer een klein werkje: 'Inleiding tot de brief van de Romeinen'. Tyndale verhuist naar Marburg. Eindelijk heeft hij een sereen klimaat gevonden waarin hij zijn ideeën op papier kan zetten.

1528-1529 Vervolg van de vertaalarbeid in Antwerpen

In Engeland begint het jaar 1528 met verscherpte maatregelen van de kerkelijke overheid tegen de kettters. Tot nu toe werden slechts de boeken op de brandstapel gegooid, nu pakt men ook verkopers en lezers genadeloos aan. In juni krijgt ambassadeur Hackett instructies om bij de regentes van de Nederlanden, Margareta van Oostenrijk, aan te dringen op de uitlevering van William Roye, William Tyndale en de Engelse koopman Richard Herman (hij verkocht de bijbels). Richard Herman wordt aangehouden, veroordeeld en in de gevangenis gegooid op beschuldiging van het transport en de verkoop van verboden bijbels naar Engeland. Maar Roye en Tyndale blijven onvindbaar. Ondertussen heeft Tyndale de laatste hand gelegd aan een verhandeling: 'The Parable of the Wicked Mammon'. Het is een oproep tot de gelovigen om zich te blijven verzetten tegen de Anti-Christ. Het belangrijkste is wel een uiteenzetting over de doctrine die de hoeksteen zal worden van de nieuwe leer, namelijk de rechtvaardiging door het geloof. Op een dag krijgt Tyndale bezoek van een jongeman die zich voorstelt als Hans Lufft. Al gauw blijkt dat Lufft een Vlaming uit Antwerpen is die eigenlijk Jan Hoochstraaten heet en onder een pseudoniem moet drukken om geen last te krijgen met de overheid. Hoochstraaten krijgt het manuscript van de 'Mammon' mee om het in Antwerpen te drukken. Zelf reist Tyndale hem de week daarop achterna. Op 8 mei is het werk klaar en wordt het via de haven van Antwerpen naar Engeland gesmokkeld. In het laatste kwartaal van 1528 is Tyndale in Antwerpen waar hij bij Jan Hoochstraaten een lijvig controversieel boek uitgeeft met als titel: 'The Obedience of a Christian Man'. Het is een antwoord op de beschuldiging dat de hervormers ongehoorzaamheid aan de gezagsdragers prediken en oproer stoken.

Verder wil Tyndale in dit werk zoveel mogelijk het lezen van de Bijbel aanmoedigen en de gelovigen aanzetten het goede voorbeeld van de Heilige Schrift te volgen.

Bladzijde uit de "Tyndale Bible" uit 1536, het allereerste Nieuwe Testament in Engels

Het is aan geluk en toeval te danken dat Tyndale nog steeds niet is opgepakt. terwijl zijn belagers het Rijnland en een deel van Hessen uitkammen, werkt hij in Antwerpen gestaag aan de vertaling van het Oude testament.

Hij werkt nooit lang op dezelfde plaats uit vrees voor arrestatie.

Weldra is zijn vertaling van de vijf boeken van Mozes klaar.

Tyndale krijgt een brief van zijn vriend Miles Coverdale. Die verzoekt Tyndale om zo snel mogelijk en voor zijn bestwil naar Hamburg te komen. Tyndale voelt de angst en onzekerheid weer boven komen. De vrouw die voor zijn huishouden zorgt, Johanna de Maeschalk, is van oordeel dat hij in Antwerpen moet blijven. Ze is heimelijk van Tyndale gaan houden maar kan hem er niet van overtuigen in Antwerpen te blijven.

Tyndale scheept in op een Duits schip. Aanvankelijk verloopt de reis vlot maar dan slaat het weer om. Het schip loopt vast en met grote moeite kunnen de schipbreukelingen in twee sloepen de kust van zeeland bereiken.

Tyndale is zijn vertaling van de Pentateuch en de kleine drukpers die hij meegenomen had, kwijt. Hij scheept opnieuw in met bestemming Hamburg en ontmoet in het huis van de von Emersens zijn vriend Miles Coverdale. Gastvrouw Margarethe von Emersen biedt de twee Engelse priesters een onderkomen om weer aan de vertaling te beginnen van het Oude Testament.

Eind oktober 1529 is de Pentateuch opnieuw vertaald. Margarethe von Emersen spaart kosten noch moeite om een ervaren drukker te vinden voor de Pentateuch. Maar Tyndale wil terug naar Antwerpen.

1529-1531 Pogingen om Tyndale te “winnen” voor Engeland

Begin november 1529 gaat hij in Antwerpen onmiddellijk Johanna opzoeken. Van een buurman verneemt hij dat Johanna dood is.

Ze was op een nacht opgepakt op verdenking van ketterij. Toen bleek dat men haar niets concreets ten laste kon leggen werd ze weer vrijgelaten.

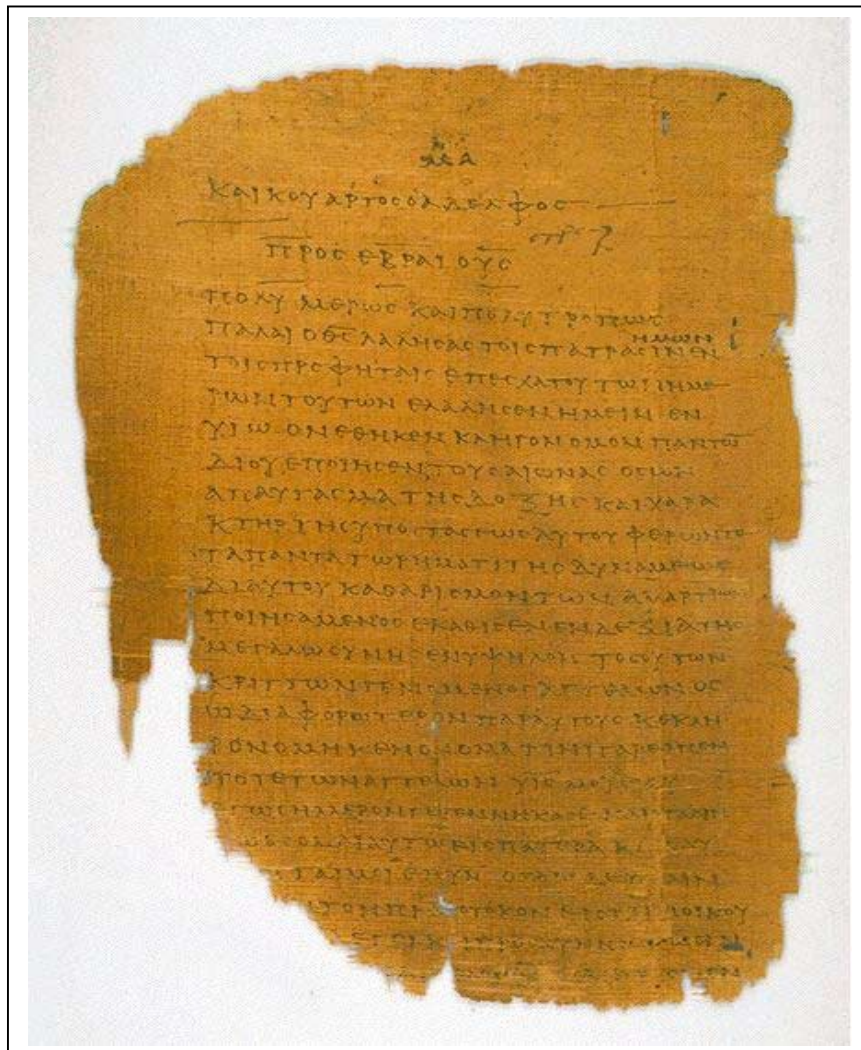
Op straat werd ze ingehaald door dronken soldeniers en verkracht. De vrouw van de buurman had haar verzorgd maar 's anderendaags was Johanna verdwenen.

Vier dagen later viste men haar lijk uit de Schelde. Stilaan komt Tyndale zijn verdriet om het verlies van Johanna te boven.

Hij vindt de moed om de vertaling van de Pentateuch bij te werken en neemt contact op met drukker Jan Hoochstraaten. Op 17 januari 1530 is de Pentateuch gedrukt en klaar voor transport naar Engeland. Tyndale richt zijn hoofdkwartier op in Antwerpen.

Van hieruit kan hij het vervoer van zijn boeken verzorgen, een onthaaldienst voor Engelse vluchtelingen organiseren en de politieke verwickelingen in Engeland op de voet volgen via informanten uit het Antwerpse havengebied.

In Engeland wordt ondertussen de contra- reformatie aangewakkerd door Stokesly, de opvolger van Bisschop Tonstall en door Thomas More, opvolger van kardinaal Wolsey. Voor 't eerst sinds elf jaar sterft weer een Engelsman voor zijn overtuiging op de brandstapel (maart 1530; Thomas Hitton een vriend van Tyndale).

Oude Griekse Bijbeltekst uit het Nieuwe Testament daterend van 200 na Christus

Ook het keizerlijk gezag in de Nederlanden kondigt verscherpte maatregelen aan tegen de kettters. Vertaalde bijbels en andere Lutherse geschriften zijn verboden en moeten onmiddellijk ingeleverd worden. Overtreders zullen celstraf krijgen, recidivisten zullen het met hun leven moeten bekopen (mannen door onthoofding met de bijl, vrouwen worden levend begraven). Wie het ketterse geloof niet wil afzweren, wordt levend verbrand. Ook in Engeland wordt het in bezit hebben, lezen of verspreiden van het Oude Testament en Nieuwe Testament in de volkstaal verboden.

Bovendien worden twee andere werken van Tyndale veroordeeld als godlasterend en verderfelijk.

Deze veroordeling komt voor Tyndale hard aan maar is tevens de doorbraak naar beroemdheid. In Engeland, in de Nederlanden en in Duitsland wordt hij op slag bekend. Bij Tyndale rijpt de idee om een boek te publiceren waarin hij zijn houding bekend maakt over de echtscheiding (n.a.v. de scheidingsplannen van Hendrik VIII). Omdat het boek een vlugge verspreiding kent in Londen, grijpt Hendrik VIII persoonlijk in. Het boek wordt als ketters bestempeld. John Tyndale, de broer van William, en andere bezitters van het boek worden gevangen genomen en in processie door de straten van Londen gevoerd, behangen met exemplaren van de verboden boeken, op het hoofd een kartonnen mijter en op de borst hangt het opschrift: 'Ik heb gezondigd tegen de koninklijke verordening.' Terwijl verkondigd wordt dat ze met zware geldboetes zullen gestraft worden, moeten ze al de boeken op de brandstapel gooien. Maar even plotseling verdwijnen alle plakaten (met daarop de bestempeling van Tyndales 'Practice of Prelates' als ketterboek) uit het Londense straatbeeld. Dit is het werk van Thomas Cromwell, die plannen smeedt om Tyndale naar het koninklijke kamp over te halen. Hendrik VIII wil de macht over de kerk.

VERVOLG KORTE GESCHIEDENIS VAN DE BIJBELVERTALING

3. De reformatie

Bijbelvertalingen in de volkstaal ontstonden pas in de tijd van de reformatie, doordat de protestanten sterk de nadruk legden op Gods Woord. Daarom vertaalde Luther in de 16e eeuw de Bijbel in het Duits en werkte John Wycliffe al twee eeuwen eerder aan de Bijbel in het Engels. De eerste Bijbel, die in de Nederlandse taal werd gedrukt was de Delftse Bijbel (Oude Testament). In 1562 kwam de Deux Aes Bijbel uit, een vertaling was van de Luther Bijbel. Weer een halve eeuw later besloot men de hele Bijbel uit de grondtekst te vertalen. Marnix van St. Aldegonde had er tot zijn dood in 1598 aan gewerkt. Daarna gingen er andere vertalers mee aan het werk, volgens een besluit van de Dordtse synode van 1619. In 1637 was het werk voltooid en rolde de Nederlandse Statenvertaling (zo genoemd omdat hij op last van de Staten-Generaal was gemaakt) van de drukpers. Eeuwenlang bleef dit de Bijbel, die door alle protestantse groeperingen werd gebruikt. Deze vertaling kreeg een enorme invloed op het volksleven. (Vervolg op pag. 29)

Hij is het beleid van paus Clemens beu en wil scheiden. Cromwell heeft openlijk sympathie voor de hervormers. Hij vraagt toelating aan Hendrik VIII om Tyndale over te halen naar Engeland terug te halen. Avonturier en koopman Stephen Vaughan krijgt deze delicate opdracht toegewezen. Maar Tyndale weigert naar Engeland te komen. Deze weigering heeft zeker te maken met de nieuwe kettervervolgingen, georganiseerd door bisschop Stokesley. In Antwerpen komen dagelijks berichten over opsluitingen en verbrandingen toe. Tyndale is ondertussen bezig aan de voltooiing van het boek 'Answer to More'. Daarna komt een vertaling van de profeet Jona klaar. Hierin stelt Tyndale dat de geestelijkheid in Engeland vergeleken kan worden met de in zonde levende inwoners van Ninevé. In Londen gaan stemmen op om 'ervoor te zorgen dat die vicieuze priester zijn verdiende straf niet mag ontlopen'. Hendrik VIII richt een persoonlijk verzoekschrift aan de landvoogdes van de Nederlanden, Maria van Hongarije, om bij Karel V aan te dringen op de uitlevering van William Tyndale.

VERVOLG KORTE GESCHIEDENIS VAN DE BIJBELVERTALING

4. De Nieuwe Vertaling (1951)

In 1911 besloot een aantal theologen een nieuwe vertaling te maken. De groep vertalers was afkomstig uit verschillende kerken en maakten deel uit van verschillende theologische richtingen. In 1939 verscheen het Nieuwe Testament en in 1951 de volledige bijbel.

5. Moderne rooms-katholieke vertalingen

Ook van rooms-katholieke zijde, waar tot het begin van de twintigste eeuw de zgn. Moerentorbijbel uit 1599 in gebruik was, werden nieuwe vertalingen uitgebracht. Tussen 1906 en 1939 verscheen de Canisiusbijbel, die direct een grote populariteit genoot en in 1975 de Willibrordvertaling (herzien in 1995).

6. De Nieuwe Bijbelvertaling

Sinds 1993 is door NBG en KBS gewerkt aan de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), die in 2004 voltooid is. In de NBV worden alle mogelijkheden van de Nederlandse taal gebruikt. De bedoeling is dat de Bijbel getrouw aan de grondtaal maar verstaanbaar voor de huidige hoorder door alle Nederlandstaligen gelezen en verstaan kan worden. moeilijke en makkelijke, oudere en nieuwere woorden: 'draperieën' en 'ik sla mijn kop eraf!'

1531-1535 Tyndale in de val gelokt

Tegelijkertijd krijgt Sir Thomas Elyot, de nieuwe ambassadeur bij de Nederlanden, het schriftelijk bevel om Tyndale desnoods met geweld te arresteren en hem over te brengen naar Engeland.

Ondertussen begint in Engeland de repressie tegen de hervormers op volle toeren te draaien. Uit dit alles kan Tyndale maar één besluit trekken: van nu af aan moet hij uiterst voorzichtig zijn om niet in de handen te vallen van zijn vijanden.

In juli 1531 geeft Tyndale antwoord op het geschrift van Thomas More 'A Dialogue of Sir Thomas More'. More noemt Tyndale de leider van de Engelse Lutheranen en noemt hem de vervalser van de Heilige Schrift.

In dit 'An Answer unto Sir Thomas More's Dialogue' zijn de beschuldigingen aan het adres van de kerkelijke overheid zo scherp en ongenueanceerd gesteld, dat Tyndale er zijn laatste greintje recht op clementie door verspeelt.

Een bladzijde uit het Markus Evangelie uit een Grieks Nieuwe Testament

Tyndales uitspraken zijn de oorzaak van een escalatie in de repressie tegen de hervormingsgezinden. Stokesley en More organiseren razzia's en pogroms tegen de Luthersen.

Erasmus en zijn humanisten zwijgen in alle talen en laten de Luthersen aan hun lot over. Enerzijds durfde Erasmus de reformatie niet afbreken omdat hij wist dat Luther op veel punten het gelijk aan zijn kant had en daardoor vreesde hij tegen de geest van God te handelen. Anderzijds waagde hij het niet de reformatie te verdedigen omdat bij een eventuele confrontatie met de overheid, zijn zwak gestel het onmiddellijk zou laten afweten.

Reeds meerdere malen heeft Hendrik VIII geprobeerd langs diplomatieke weg Tyndale te laten aanhouden en uit te leveren aan Engeland. Karel V stuurt een antwoord naar Hendrik VIII waarin hij aanvoert dat Tyndale de wetten van zijn rijk respecteert. De keizer belooft wel maatregelen te nemen indien hem onomstootbare bewijzen worden geleverd dat Tyndale een gevaar is voor de gemeenschappelijke belangen van Engeland en het keizerlijk imperium. Hendrik VIII laat de zaak niet op haar beloop en stuurt een boodschap naar Thomas Elyot dat deze naar eigen goeddunken alle acties op touw mag zetten om Tyndale in de val te lokken.

Na twee maal opgeschrikt te zijn door het bericht dat een spion naar hem op zoek is, verlaat Tyndale Antwerpen. Hij duikt onder op een boerderij in de buurt van de stad. Daar is hij betrekkelijk veilig en werkt aan een nieuw werk. Hij laat een tweede editie van Genesis verschijnen en werkt aan een tweede versie van het Nieuwe Testament. Hij krijgt een onderkomen aangeboden in het Koopmanshuis te Antwerpen. In de laatste maand van 1534 komt er voor Tyndale verheugend nieuws uit Londen binnen: in Canterbury hebben de bisschoppen een motie goedgekeurd waarin bij de koning wordt aangedrongen op de verspreiding van de Bijbel in de volkstaal. Hierdoor krijgt Tyndale het gevoel dat er in Engeland iets ten gunste aan het veranderen is.

Maar in 1535 doen zich in Engeland politieke verwickelingen voor die zowel katholieken als protestanten doen ondervinden dat Hendrik VIII een onbetrouwbaar persoon is. Zowel in de Nederlanden als in Engeland worden de anti-hervormingsgezinde gevoelens flink aangewakkerd door de successen van de katholieke oppositie. Bisschop Stokesley geeft zijn medewerkers de opdracht alle mogelijke inlichtingen te verzamelen over William Tyndale. In Antwerpen gaat Tyndale onverpoosd verder met het houden van bijbellezingen en het organiseren van hulpacties voor de gevluchte geloofsgenoten. Op een dag krijgt hij bezoek van twee kooplieden die informeren of een herdruk van Tyndales nieuwe testament overwogen kan worden. Tyndale antwoordt dat hij aan een tweede versie werkt maar dat ze nog even geduld moeten oefenen.

Ontgoocheld hierover kloppen de twee aan bij George Joye die in een paar weken tijd Tyndales teksten aanvult, bijwerkt en laat drukken. Tyndale is verbijsterd over Joyes' werk. Het staat vol fouten en is slordig. Vooral de vertaling van het woord 'resurrectio' kan voor moeilijkheden zorgen. Tyndale vertaalde dit door 'verrijzenis' maar Joye gebruikt het woord 'hiernamaals'.

In een paar weken tijd geraakt elke Lutheraan en sympathisant van de reformatie in de controverse betrokken. Zelfs de wereldlijke en katholieke autoriteiten krijgen er lucht van.

Mooie uitgave van de Tyndale bijbel Evangelie naar Johannes

In zijn bisschoppelijke residentie houdt Stokesley een vergadering en kondigt hij actie aan tegen George Joye, Robert Barnes en William Tyndale.

Stokesley heeft veel informatie over William Tyndale dank zij de spion John Tison, een oud- leerling van Tyndale.

Stokesley stuurt Henry Phillips naar Antwerpen om het vertrouwen van Tyndale te winnen.

Phillips doet alsof hij een vurig voorstander is van Maarten Luther en veinst bewondering voor Tyndales werk.

1535-1536 Arrestatie – proces en veroordeling van Tyndale

Op 21 mei komt Phillips bij Tyndale met een aantal officieren en Tyndale wordt gearresteerd.

Hij wordt naar de procureur- generaal, Pierre du Fief, gebracht. Deze beveelt een huiszoeking van Tyndales kamer in het Koopmanshuis. Boeken, handschriften, geld, kleding, alles wordt door de soldaten meegenomen.

Tyndale wordt naar Vilvoorde gebracht. Vilvoorde heeft zich, dank zij de aanwezigheid van het versterkt kasteel- een internationale, zij het beruchte reputatie verworven.

In zijn cel heeft Tyndale – uiteraard op eigen kosten - papier en schrijfgerief

Achtergrondinformatie :

INQUISITIE

De Rooms Katholieke kerk stelde een rechtbank in die als taak had om de andersdenkenden of afvalligen op te sporen. Zij werden meestal terechtgewezen maar in vele gevallen ging het verder met het berechten, straffen of doden.

De Spaanse kerkelijke en wereldlijke overheden voerden op deze manier een echt schrikbewind tegen iedereen die het waagde om er een andere mening op na te houden.

gekregen. Maar naarmate de dagen korten heeft hij steeds minder tijd om te lezen of te schrijven want zijn verzoek om een kaars wordt afgewezen.

Zijn enig contact met de buitenwereld is zijn celbewaker. Tyndales gezondheid gaat zienderogen achteruit.

In het kasteel van Vilvoorde wordt Tyndale langdurig ondervraagd door de theologen Jacob Masson, ook Lathomus genoemd, en de inquisiteur Ruard Tapper. Naarmate de weken van zijn gevangenschap verstrijken, wordt Tyndales houding kordater en slagvaardiger.

De gouverneur van het kasteel heeft zijn verzoek om warmere kledij en het ontvangen van hebreeuwse boeken ingewilligd.

Zelfzeker schrijft Tyndale een verhandeling met als titel 'Sola fides justificat apud Deum' (alleen het geloof rechtvaardigt bij God).

Na meer dan een jaar worden de werkzaamheden van de commissie – Tyndale afgesloten.

De conclusie luidt: 'de gevangene William Tyndale heeft zich schuldig gemaakt aan ketterij, voortvloeiende uit het wetens en willens in stand houden van duivelse praktijken, die de grondbeginselen van het rooms – katholieke geloof aantasten.'

Op 10 augustus wordt Tyndale ontwijd.

Twee geestelijken leggen zijn armen in gestrekte houding, de handpalmen naar boven.

Met een glasscherf worden de handpalmen van Tyndale geschraapt om op symbolische wijze de heilige olie te verwijderen.

Dan geeft men hem brood en een beker wijn, die onmiddellijk daarop worden afgenomen.

Vervolgens rukt men hem het kleed af en neemt men zijn hoofddeksel en kanten kraag weg.

Daarna wordt hij rechtgetrokken en krijgt hij een ruwe wollen broek aangereikt. Hij krijgt een linnen hemd en na tromgeroffel legt de magistraat de laatste verklaring af:

'De kerkelijke overheid heeft de Engelse priester William Tyndale uit de gemeenschap der gelovigen gestoten en draagt hem over aan de wereldlijke gezagsdragers.'

Een schets van Vilvoorde met kasteel en de Zenne

De laatste woorden van Tyndale :
 "Heer open de ogen van de
 Koning van Engeland"

In de namiddag van zaterdag 3 oktober wordt Lathomus op het kasteel van Vilvoorde ontboden. Hij wordt er opgewacht door Ruard Tapper, Pierre du Fief en Adolf van Wesele, commandant van de staatsgevangenis. Op de agenda staat één punt: het lot van Tyndale. De procureur - generaal verklaart dat alle middelen om Tyndale te redden niets hebben opgeleverd. Daarom gaat hij over tot het inzetten van de procedure van ketterverbranding.

De executie wordt vastgesteld op dinsdag 6 oktober 1536. Die dag, om 7u 's morgens komt een bediende van de procureur - generaal Tyndales cel binnen en geeft hem een zuivere lendendoek en een ruw katoenen hemd.

Tyndale zal eerst gewurgd worden en dan verbrand.

Tyndale wordt naar het binnenplein gebracht waar een zwaar houten kruis in de grond geplant is.

Ter hoogte van de dwarsbalk hangen twee kettingen en zijn in het hout twee gaten gemaakt waardoor een henneptouw is gestoken. Aan de zijkanten van het kruis liggen takkenbossen, stro en houtblokken

Tyndale wordt tegen het kruis geduwd en met de kettingen vastgebonden.. Dan wordt het touw om zijn hals gelegd. Op het teken van de procureur - generaal rukt de beul de lus dicht. Dan strooien soldaten buskruit tussen de stapels hout en steekt de beul het stro aan. In de namiddag wordt de as van Tyndale uitgestrooid in de Zenne. Het is afgelopen.

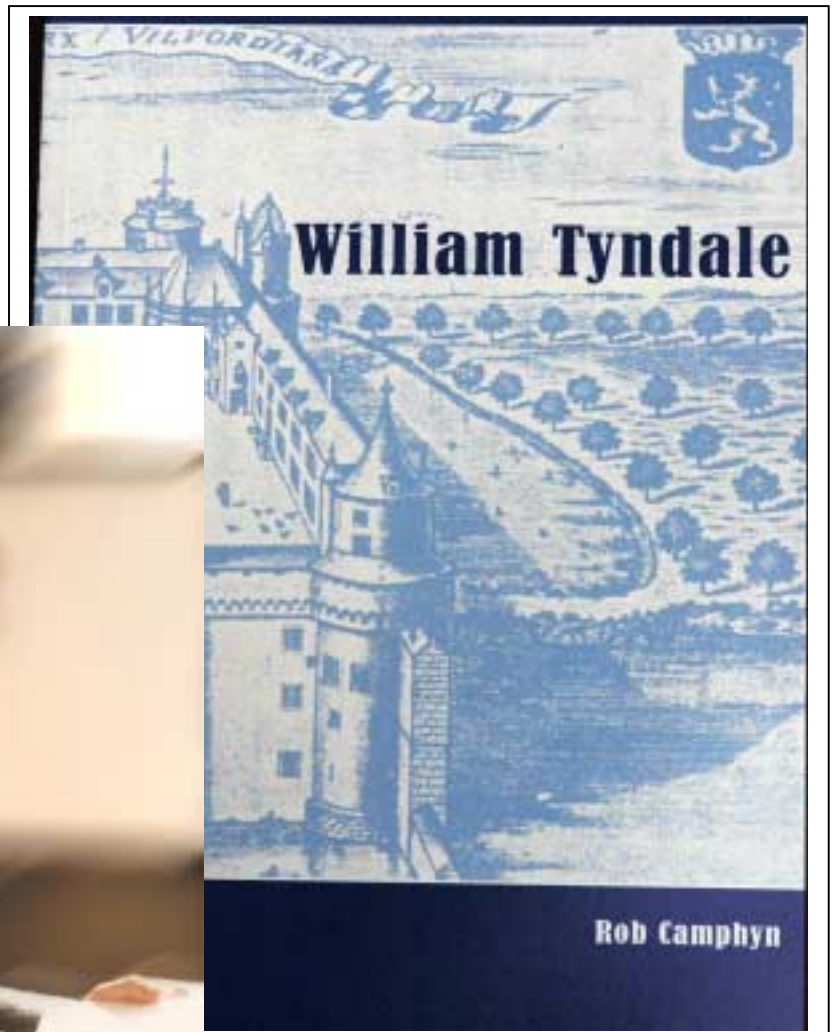
Maar Tyndale zal in zijn levenswerk, de bijbelvertalingen, blijven voortleven.

BIBLIOGRAFIE

Geraadpleegde werken:

- **William Tyndale**
Robert Camphyn
- **Beknopt leerboek der kerkgeschiedenis;**
Dr H. Berkhof & Dr N.M.H. Van der Burg
- **Handboek van de geschiedenis van het Christendom in woord en beeld**
J.N. Voorhoeve Den Haag
- **Anglicaanse kerk** :DR. O. de Jong, geschiedenis der kerk, Callenbach bv
1980
- **Internet**
 - <http://www.anglican.org/sitemap.html>
 - www.bijbelgenootschap.nl
 - www.wycliffe.nl
-
-
-
-

De historische roman "William Tyndale" van Robert CAMPHYN

Robert Camphyn heeft een boeiende historische roman gemaakt over het leven van William Tyndale.

Deze 156 bladzijden tellende paperback is te verkrijgen in de bibliotheek van het museum voor de prijs van € 15,00.

U kunt daar tevens andere publicaties vinden.

Wandeling & zoektocht naar het monument

Omkadering:

Project over 'De Bijbel' (ontstaan, inhoud, auteurs, bijbel in kunst, vertalingen....)

Les over de reformatie

Les over godsdienstvrijheid/mensenrechten (vertrekkend vanuit actualiteit?)

Inleiding: gesprek

Ken je de naam 'William Tyndale'?

Van waar ken je die naam?

Wat weet je over hem?

Foto van het monument tonen

Weet je waar dit monument staat?

Wat staat er op gebeiteld?

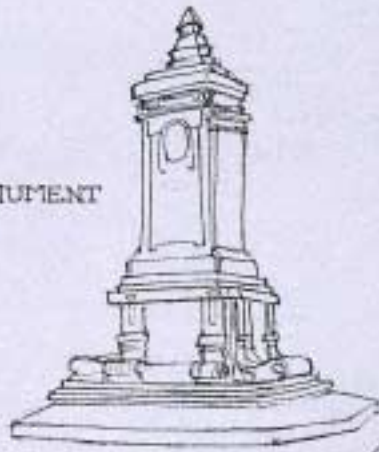
Bekijken van het kerkzegel & bespreking

MONUMENT

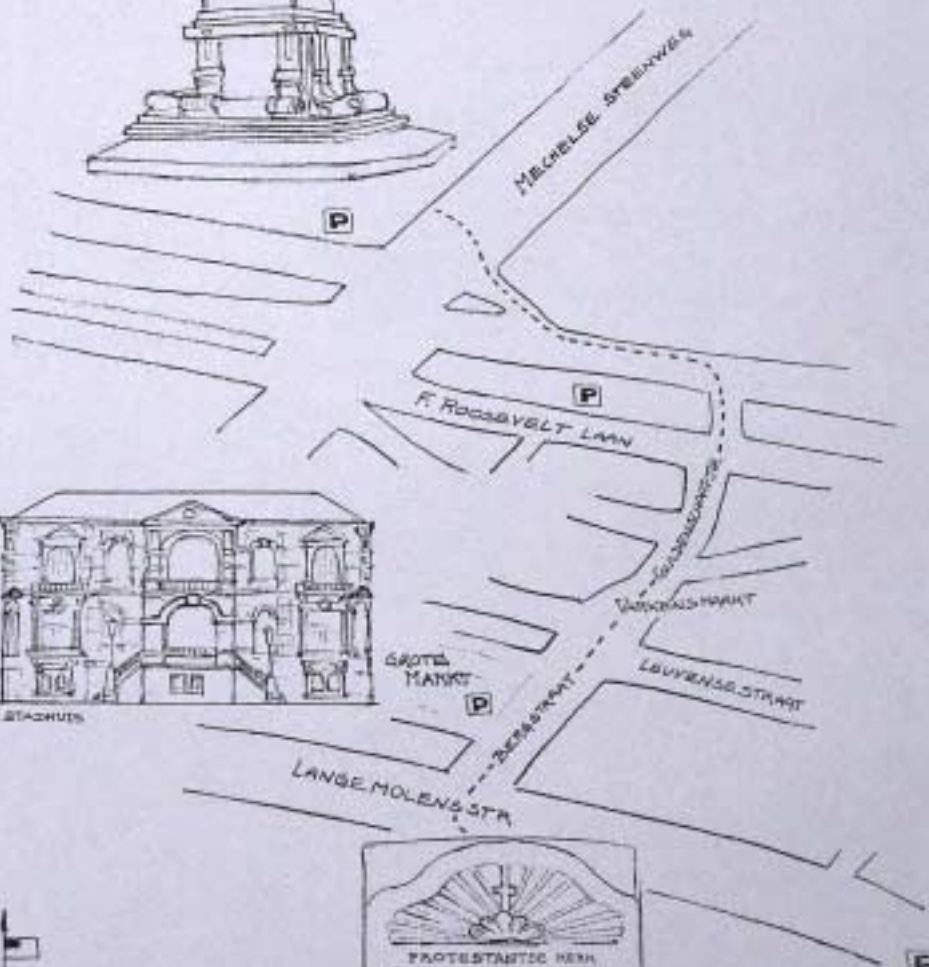
WILLIAM TYNDALE

STADHUIS

WILLIAM
TYNDALE
MUSEUM

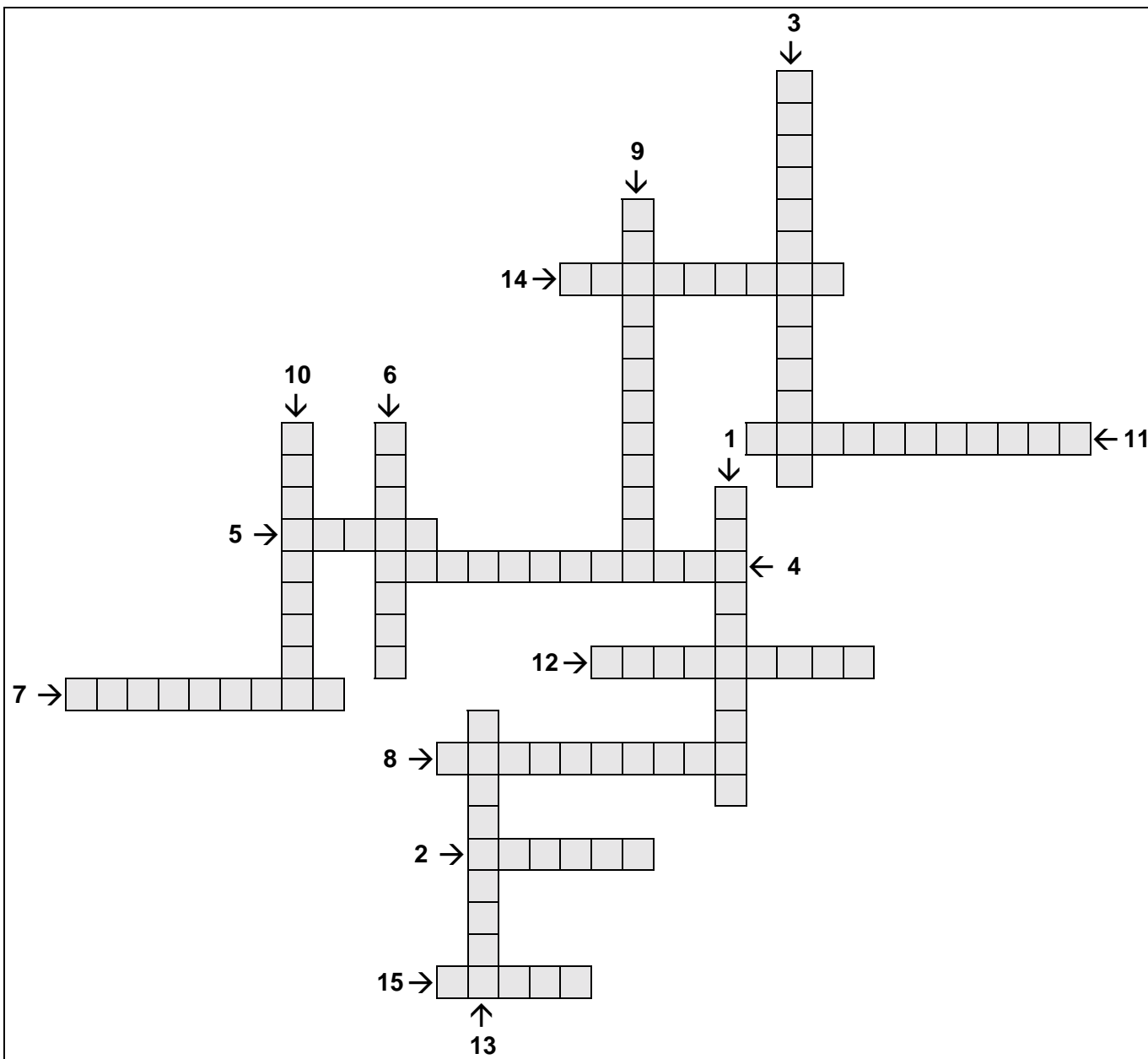
WERKBLADEN SECUNDAIR & LAGER ONDERWIJS

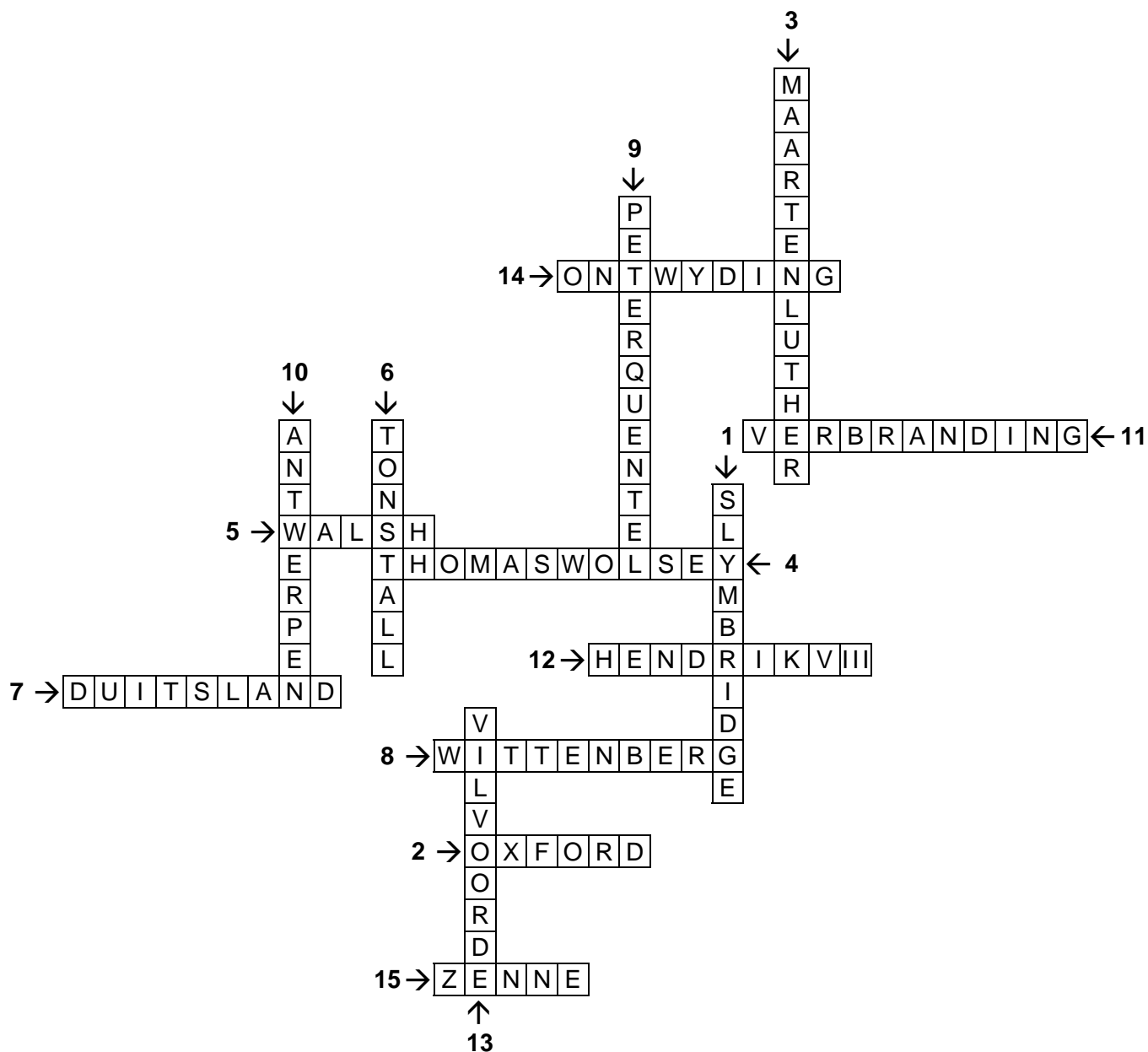
William Tyndale: werkbladen secundair onderwijs

Het volledige bestand is beschikbaar op de CD in het originele word-doc formaat geschikt voor afdrukken (grootte 442 Kb).

Kruiswoordraadsel:

1. Hoe heette het dorp waar William Tyndale zijn jeugd doorgebracht heeft?
2. In welke stad studeerde W. Tyndale theologie?
3. In Duitsland spijkerde een Augustijnermonnik/ doctor in de theologie 95 stellingen tegen de aflat op de deur van de slotkerk te Wittenberg. Ook bij W. Tyndale groeide belangstelling voor de beweging die deze man op gang bracht. Hoe heet deze hervormer?
4. Tyndale reageerde negatief op de pralerige ceremonie bij het bezoek van een kardinaal aan Cambridge. Hoe heette deze kardinaal?
5. Geef de naam van de familie waar W. Tyndale secretaris en huisleraar werd na zijn vertrek uit Cambridge.
6. Hoe heette de bisschop aan wie W. Tyndale de toelating vroeg om de bijbel in het Engels te vertalen?
7. W. Tyndale ontmoette in Londen kooplieden uit de Duitse Hanzesteden. Hij besloot Engeland te verlaten. Naar welk land reisde hij af?
8. In welke stad daar liet hij zich inschrijven aan de universiteit?
9. Hoe heette de drukker die zich in 1525 bereid verklaarde om Tyndale's Engelse vertaling van het Nieuwe Testament te drukken?
10. In welke stad nam W. Tyndale zijn intrek in 1528?
11. In Engeland maar ook in de Nederlanden, werden verscherpte maatregelen genomen tegen de ketteren. Welke straf stond er op het niet- afzweren van het ketterse geloof?
12. Naar aanleiding van de echtscheidingsplannen van welke Engelse koning schreef W. Tyndale een boek over de echtscheiding?
13. Op 21 mei 1535 werd W. Tyndale gearresteerd. Naar welke stad werd hij gebracht?
14. Welke 'ceremonie' onderging W. Tyndale op 10 augustus 1535?
15. Op 6 oktober 1535 werd W. Tyndale geëxecuteerd. Hij werd eerst gewurgd en dan verbrand. In welke rivier werd zijn as uitgestrooid ?

Oplossingen kruiswoordraadsel:

- 9. Slymbridge
- 10. Oxford
- 11. Maarten Luther
- 12. Thomas Wolsey
- 13. Walsh
- 14. Tonstall
- 15. Duitsland
- 16. Wittenberg

- 9. Peter Quentel
- 10. Antwerpen
- 11. Verbranding
- 12. Hendrik VI I I
- 13. Vilvoorde
- 14. Ontwijding
- 15. Zenne

Zoek de volgende woorden en namen in het woordrooster:

TYNDALE - PRIESTER - REFORMATIE - PAUS - WALES - SLYMBRIDGE -
 WYCLIFFE - THEOLOGIE - OXFORD - BRANDSTAPEL - AFLAATHANDEL -
 WOLSEY - WALSH - LEO X - ENGELSE VERTALING - TONSTALL - HAMBURG -
 WITTENBERG - ROYE - COCHLAEUS - QUENTEL - ANTWERPEN - SMOKKEL -
 JOHANNA - ERASMUS - VOLKSTAAL - KETTERIJ - VILVOORDE - WURGEN -
 ZENNE - AS - KASTEEL - MARIA - PHILLIPS - GLASSCHERF - KRUIS -
 MAARTEN LUTHER -

N	E	P	R	E	W	T	N	A	O	S	A	F	E	D	R	O	O	V	L	I	V
S	K	B	C	S	U	A	O	H	I	F	R	E	H	C	S	S	A	L	G	U	O
Z	M	A	F	I	R	N	R	R	Q	W	N	D	L	E	O	X	B	R	V	E	L
E	S	O	D	U	G	L	Z	E	F	P	Y	M	I	X	M	B	O	E	K	L	K
M	A	Q	K	R	E	B	R	F	C	P	S	E	L	A	D	N	Y	T	D	T	S
A	X	E	P	K	N	F	C	O	C	H	L	A	E	U	S	G	K	S	M	H	T
A	I	Y	O	J	E	W	N	R	K	I	M	V	L	U	L	W	L	E	A	M	A
R	N	E	O	W	P	L	A	M	O	L	O	Q	S	B	R	Y	J	I	R	C	A
T	S	N	T	A	Z	G	D	A	H	L	X	U	E	I	M	C	V	R	I	W	L
E	I	G	O	L	O	E	H	T	F	I	F	D	G	B	E	L	H	P	A	U	S
N	X	E	F	S	E	I	Y	I	D	P	O	J	R	Z	C	I	K	B	L	A	S
L	M	L	K	H	J	S	N	E	C	S	R	I	O	F	Y	F	P	I	G	U	Q
U	R	S	B	L	D	O	M	U	O	X	D	V	N	P	W	F	L	Y	M	H	X
T	V	E	Y	A	Z	Q	H	T	K	G	S	A	R	L	T	E	Q	S	Q	O	B
H	U	V	W	S	U	X	D	A	E	W	V	F	S	L	P	Z	A	U	N	I	P
E	A	E	D	E	C	G	S	Y	N	H	E	I	R	A	G	R	K	H	N	J	Y
R	B	R	N	J	O	T	U	I	Z	N	W	I	T	T	E	N	B	E	R	G	R
B	Q	T	K	P	E	X	N	A	S	L	A	S	H	S	L	U	K	R	O	Y	E
R	E	A	W	E	V	T	I	E	I	M	D	B	K	N	J	L	E	M	U	E	T
L	T	L	L	S	S	G	L	U	D	N	F	J	E	O	G	N	N	Z	R	S	T
A	U	I	C	J	F	A	H	M	A	F	L	A	A	T	H	A	N	D	E	L	E
D	W	N	C	E	W	R	V	R	E	K	W	Y	D	L	F	O	E	Q	G	O	K
A	Z	G	B	G	R	U	B	M	A	H	C	I	M	X	Y	B	Z	H	E	W	Z

Oplossing:

N	E	P	R	E	W	T	N	A	O	S	A	F	E	D	R	O	O	V	L	I	V
S	K	B	C	S	U	A	O	H	I	F	R	E	H	C	S	S	A	L	G	U	O
Z	M	A	F	I	R	N	R	R	Q	W	N	D	L	E	O	X	B	R	V	E	L
E	S	O	D	U	G	L	Z	E	F	P	Y	M	I	X	M	B	O	E	K	L	K
M	A	Q	K	R	E	B	R	F	C	P	S	E	L	A	D	N	Y	T	D	T	S
A	X	E	P	K	N	F	C	O	C	H	L	A	E	U	S	G	K	S	M	H	T
A	I	Y	O	J	E	W	N	R	K	I	M	V	L	U	L	W	L	E	A	M	A
R	N	E	O	W	P	L	A	M	O	L	O	Q	S	B	R	Y	J	I	R	C	A
T	S	N	T	A	Z	G	D	A	H	L	X	U	E	I	M	C	V	R	I	W	L
E	I	G	O	L	O	E	H	T	F	I	F	D	G	B	E	L	H	P	A	U	S
N	X	E	F	S	E	I	Y	I	D	P	O	J	R	Z	C	I	K	B	L	A	S
L	M	L	K	H	J	S	N	E	C	S	R	I	O	F	Y	F	P	I	G	U	Q
U	R	S	B	L	D	O	M	U	O	X	D	V	N	P	W	F	L	Y	M	H	X
T	V	E	Y	A	Z	Q	H	T	K	G	S	A	R	L	T	E	Q	S	Q	O	B
H	U	V	W	S	U	X	D	A	E	W	V	F	S	L	P	Z	A	U	N	I	P
E	A	E	D	E	C	G	S	Y	N	H	E	I	R	A	G	R	K	H	N	J	Y
R	B	R	N	J	O	T	U	I	Z	N	W	I	T	T	E	N	B	E	R	G	R
B	Q	T	K	P	E	X	N	A	S	L	A	S	H	S	L	U	K	R	O	Y	E
R	E	A	W	E	V	T	I	E	I	M	D	B	K	N	J	L	E	M	U	E	T
L	T	L	L	S	S	G	L	U	D	N	F	J	E	O	G	N	N	Z	R	S	T
A	U	I	C	J	F	A	H	M	A	F	L	A	A	T	H	A	N	D	E	L	E
D	W	N	C	E	W	R	V	R	E	K	W	Y	D	L	F	O	E	Q	G	O	K
A	Z	G	B	G	R	U	B	M	A	H	C	I	M	X	Y	B	Z	H	E	W	Z

William Tyndale: werkbladen voor de lagere school

Zoek de volgende woorden en namen in het woordrooster:

WURGEN - WILLIAM TYNDALE - VERTALEN - DUITSLAND -
 PRIESTER - BRANDSTAPEL - WITTENBERG - VILVOORDE -
 SMOKKEL - VOLKSTAAL - KETTER - BIJBEL - ENGELAND -
 GEVANGENIS - KASTEEL - CEL - LUTHER - ANTWERPEN

W	A	B	Y	B	E	L	W	L	U	P	B	O	F	G
U	I	M	R	D	N	A	L	E	G	N	E	K	R	K
R	C	L	D	A	B	P	K	A	S	T	E	E	L	E
G	R	G	L	I	N	Y	R	M	E	T	B	T	Q	R
E	A	E	Z	I	F	D	C	I	X	N	G	T	L	K
N	L	V	E	L	A	U	S	J	E	K	P	E	M	D
E	A	A	D	U	O	M	A	T	H	S	C	R	I	U
P	A	N	R	T	X	O	T	C	A	K	T	E	R	I
R	T	G	O	H	G	I	R	Y	O	P	I	E	F	T
E	S	E	O	E	W	T	P	L	N	U	E	W	R	S
W	K	N	V	R	G	O	D	F	A	D	I	L	O	L
T	L	I	L	E	K	K	O	M	S	X	A	C	B	A
N	O	S	I	G	J	N	V	E	R	T	A	L	E	N
A	V	K	V	R	I	N	V	R	S	L	E	S	E	D

Oplossing:

W	A	B	Y	B	E	L	W	L	U	P	B	O	F	G
U	I	M	R	D	N	A	L	E	G	N	E	K	R	K
R	C	L	D	A	B	P	K	A	S	T	E	E	L	E
G	R	G	L	I	N	Y	R	M	E	T	B	T	Q	R
E	A	E	Z	I	F	D	C	I	X	N	G	T	L	K
N	L	V	E	L	A	U	S	J	E	K	P	E	M	D
E	A	A	D	U	O	M	A	T	H	S	C	R	I	U
P	A	N	R	T	X	O	T	C	A	K	T	E	R	I
R	T	G	O	H	G	I	R	Y	O	P	I	E	F	T
E	S	E	O	E	W	T	P	L	N	U	E	W	R	S
W	K	N	V	R	G	O	D	F	A	D	I	L	O	L
T	L	I	L	E	K	K	O	M	S	X	A	C	B	A
N	O	S	I	G	J	N	V	E	R	T	A	L	E	N
A	V	K	V	R	I	N	V	R	S	L	E	S	E	D

Invuloefening:

Vul de volgende woorden in: **gewurgd - taal - ketterij - bijbelvertalingen - verbrand - verboden - Antwerpen - Zenne - arrestatie - geloof - Vilvoorde - priester - verscherpt - bijbel - vertalen**

William Tyndale was een Engelse

Net zoals de hervormer Maarten Luther vond hij dat de mensen de in hun eigen moesten kunnen lezen.

Ook met het standpunt dat mensen van hun zonden worden bevrijd door het alleen, en niet door het kopen van aflaten, was Tyndale het eens.

Wanneer Tyndale priesters en bisschoppen ervan beschuldigt dat zij een leven leiden dat totaal in tegenspraak is met de Bijbel, wordt hij beschuldigd van lasterlijke uitspraken en

Tyndale wil de Bijbel in het Engels maar dat wordt hem verboden. Hij reist naar Duitsland.

Daar werkt hij aan zijn vertaling die in 1525 wordt gedrukt.

Zijn Bijbels worden in Engeland met succes verkocht.

Eind augustus 1526 echter wordt de verkoop

Overal worden de maatregelen tegen de kettters

Tyndale komt in terecht.

Hij werkt nooit lang op dezelfde plaats uit vrees voor

Op 21 mei 1535 wordt Tyndale opgepakt.

Hij wordt naar gebracht.

Daar wordt hij op 6 oktober t1535 terechtgesteld: eerst en dan

Zijn as wordt uitgestrooid in de

Het is afgelopen maar in zijn levenswerk, zijn zal Tyndale blijven voortleven.

Bijbelmuseum

In de benedenzaal van het museum is ook een bijbel museum te zien. Aan de hand van verschillende vitrines en didactische panelen kan men kennis maken met de verschillende vormen van vertalingen en bijbeluitvoeringen van vroeger tot op vandaag.

Via de vermelde contactpersoon (zie pagina 49) kunnen afspraken gemaakt worden.

Hoe het lespakket op CD bestellen voor € 5,00.

Paul HULPIAU
Albert 1 laan 105
1800 Vilvoorde
E-mail : paul.hulpiau@pandora.be

Hoe het lespakket gratis via E-mail bestellen.

Lespakket beschikbaar in PDF formaat grootte 800 Kb te openen met "Adobe Reader" gratis beschikbaar op het internet.

E-mail : paul.hulpiau@pandora.be

Praktisch : Museum bezoek en/of Bijbelmuseum bezoek.

Rondleidingen voor scholen dienen vooraf gereserveerd worden via onze contactpersoon voor het onderwijs. Wij helpen u graag om uw museumbezoek volledig af te stemmen op uw leerlingen. De rondleiding van ongeveer 30 minuten voor groepen scholieren tot 15 personen kost € 5,00.

Contactpersonen voor het onderwijs :

Judith van Vooren
Tel : 02/251.39.45
E-mail : judith.van.vooren@skynet.be

De klankband in MP3 van de rondleiding is beschikbaar op de CD in een korte (11 minuten) en lange versie (37 min).

Suggesties ter verbetering

Als u fouten en/of verbeteringen wilt doorgeven dan kan dit via :
E-mail : paul.hulpiau@pandora.be

INHOUDSTABEL

- Doelstelling van het lespakket
- Hoe dit lespakket te gebruiken ?
- Hoe het museum te bereiken ?
- Schets van de tijd waarin William Tyndale leefde:
- De politieke worsteling:
- Het levensverhaal van William Tyndale:
 - Jeugdjaren 1494-1515
 - Een kritische student theologie 1515-1522
 - Eerste dreiging vanwege de kerk, plannen voor Engelse bijbelvertaling
 - 1523-1528 Van Londen naar Duitsland dankzij de boekdrukkunst
 - 1528-1529 Vervolg van de vertaalarbeid in Antwerpen
 - 1529-1531 Pogingen om Tyndale te "winnen" voor Engeland
 - 1531-1535 Tyndale in de val gelokt
 - 1535-1536 Arrestatie - proces en veroordeling van Tyndale
- De historische roman "William Tyndale" van Robert Camphyn.
- Zoektocht - Wandeling "William Tyndale".
- Bibliografie.
- Werkbladen voor het onderwijs.
 - Kruiswoordraadsel voor secundair onderwijs. p. 40-41-42
 - Woordraadsel secundair onderwijs. p. 43-44
 - Woordrooster voor de lagere school. p. 45-46
 - Invuloefening voor de lagere school. p. 47

- Extra - Bijbeltentoonstelling.
- Hoe het lespakket op CD bestellen.
- Hoe het lespakket via E-mail bestellen.
- Praktisch : Museum bezoek.
- **Contactpersoon**
- De klankband van de rondleiding museum in MP3.
- Suggesties ter verbetering